

**MAKTAB O‘QUVCHILARIGA TADBIRKORLIK ASOSLARI FANINI
O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNI PSIXOLOGIK -
PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Xurramov Keldiyor Muradullaevich. Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Maktab menejmenti” kafedrası o‘qituvchisi.

Usmonaliyev Xasan Odil-o‘g‘li. Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti maktab menejmenti yo‘nalishi 2-bosqich 21/1 gurux talabasi.

Sultonov Ixtiyor Baxtiyor o‘g‘li. Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti maktab menejmenti yo‘nalishi 2-bosqich 21/1 gurux talabasi.

Qarshiboyev Sherzod To‘lqin o‘g‘li. Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti maktab menejmenti yo‘nalishi 2-bosqich 21/1 gurux talabasi.

Annotatsiya: Maqolada maktab o‘quvchilariga tadbirkorlik asoslari fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirishni psixologik - pedagogik muammo sifatida maktab o‘quvchilarining zarur ijtimoiy-psixologik rivojlanishining umumiy natijalari bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyati, tadbirkorlik asoslari, biznes, korxonalar, innovator, innovatsion texnologiya, xo‘jalik yurituvchi sub’ekt, iqtisodiy madaniyat, tashkilotchilik, xushmuomalalik, samaradorlik, foyda.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, основы предпринимательства, бизнес, предприятие, новатор, инновационная технология, хозяйствующий субъект, экономическая культура, организованность, вежливость, эффективность, прибыль.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial activity, fundamentals of entrepreneurship, business, enterprise, innovator, innovative technology, business entity, economic culture, organization, politeness, efficiency, profit.

Maktab o‘quvchilarini iqtisodiy tarbiyalash muammosi bozor iqtisodiyoti sharoitida eng dolzarb muammolardan biridir. Hozirgi vaqtda jamiyat ta’lim tizimiga uning ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilganligini belgilaydigan va o‘quvchilarning umumiy ta’lim mazmuni, shakllari va usullarini o‘zgartirish zarurligini belgilaydigan bir qator talablarni qo‘ymoqda. O‘quvchilarga tadbirkorlik bilimlari va ko‘nikmalarini o‘rgatishning umumiy yondashuvlari va xususiyatlarini

belgilaydigan tarkib va xususiyatlarning asosiy toifalari "tadbirkorlik" va "tadbirkor" tushunchalaridir.

Tadbirkorlikning maqsadi kengroq va aniqroq tarzda, 02.05.2012 yildagi O‘RQ-328-son «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi O‘zbekiston respublikasi qonunida belgilangan. Tadbirkorlik faoliyatining asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- tadbirkorlikning maqsadi - foyda olishga e‘tibor qaratish;
- tadbirkorlik faoliyatini o‘z nomidan, o‘z xavfi ostida, o‘z mulkiy javobgarligi ostida amalga oshirish;
- doimiy (professional) asosida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish.

Tadbirkorlikning asosiy ko‘rsatkichi tadbirkor - kapital egasi, o‘z biznesining egasi, tadbirkor o‘z faoliyatini amalga oshirib, boshqa tadbirkorlar, yuridik shaxslar, jamoat tashkilotlari, davlat bilan munosabatlarga kirishadi.

Bir-biri bilan o‘zaro aloqada bo‘lgan tadbirkorlik faoliyatining barcha tarkibiy qismlari ishbilarmonlik muhitini tashkil etadi. Ishlab chiqarishni tashkil etish, yuridik shaxsni ro‘yxatdan o‘tkazish, buxgalteriya hisobi, soliqni hisoblash, bozorga kirish va boshqa munosabatlar bo‘yicha ushbu munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari davlat tomonidan belgilanadigan, biznes huquqi deb ataladigan ma‘lum bir sohada ajralib turadigan muayyan qonunlar va qoidalarni bilishlari zarur. Shuning uchun har qanday faoliyatni amalga oshirish uchun tadbirkor tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunlarni bilishi va tadbirkorlikning huquqiy faoliyat bilan yaqin aloqasini belgilaydigan qonuniy savodli shaxs bo‘lishi kerak.

Ishlab chiqarishni tashkil qilishda tadbirkor uchta omilni birlashtiradi: mehnat, yer va kapital. Buning uchun u o‘z sohasining mutaxassisi bo‘lishi, xom ashyoni qaerdan olishni, ishlab chiqarish jarayonini qanday tashkil qilishni bilishi, o‘z kompaniyasi xodimlari bilan ish haqi bo‘yicha hisob-kitoblarni amalga oshirishi, boshqarishi, buxgalteriya hisobini yuritishni bilishi zarur. Bularning barchasi ishni aniq tashkil etishni, mahsulot sifati va ishlarning bajarilishini hisobga olishni va nazorat qilishni, insonga ta‘sir o‘tkazish qobiliyatini talab qiladi. Binobarin, tadbirkorlik faoliyati ishlab chiqarish va boshqaruv faoliyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tadbirkor - bu o‘z faoliyatida yangi texnologiyalardan foydalanadigan, yangi tovarlar (xizmatlar) ishlab chiqaradigan, yangi ish o‘rinlari yaratadigan innovator. Shuning uchun tadbirkorlik innovatsion faoliyat bilan bevosita bog‘liqdir.

Tadbirkor o‘z navbatida qo‘yidagi savollarga ya‘ni: "nima ishlab chiqarish kerak? Qanday ishlab chiqarish? Kim uchun ishlab chiqarish kerak?. Shunga ko‘ra, u nimani, qaerdan, kimdan va qanday narxda sotib olish va sotishni tanlaydi. Buning asosida tadbirkor va tovar iste‘molchisi o‘rtasida teng huquqli munosabatlar o‘rnatiladi.

Psixologik nuqtai nazardan, bu faoliyati ma‘lum motivlarga asoslangan shaxs, masalan, jamiyatda ma‘lum bir mavqega erishish, moddiy mustaqillikka erishish,

muayyan faoliyat sohasida o‘z taqdirini o‘zi belgilash demakdir. O‘z maqsadiga yerishish uchun tadbirkor sherik, mahsulot ishlab chiqaruvchi yoki yetkazib beruvchi bo‘lishi mumkin, boshqalar uchun esa raqib, raqobatchidir. Tadbirkor o‘zining g‘oyalarini amalga oshirib, o‘z biznesini tashkil etadigan, tavakkal qila oladigan, foyda olish va jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun bozorda o‘z o‘rnini topa oladigan tashabbuskor ijodkor, tashabbuskor shaxs degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Tadbirkorlik faoliyati insondan shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirishni talab qiladi, bu birinchi navbatda bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalar miqdori bilan emas, balki ularni egallash tezligi, yangi sharoitlarga moslashishi va o‘zi uchun foyda olish va jamiyat ehtiyojlarini qondirish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda, birinchi navbatda, iqtisodiy ta‘lim va tarbiyaning pedagogik asoslari chuqur o‘zgarishlar yuz berishi kerak. Jamiyat rivojlanishining zamonaviy talablariga javob beradigan iqtisodiy ta‘limning maqsadli yo‘nalishlarini kengaytirish zarur. Shunday qilib, quyidagilarni: iqtisodiy savodxonlik; iqtisodiy fikrlash tarzini, iqtisodiy madaniyatni rivojlantirish, umumiy madaniyat darajasini oshirish, hayotiy pozitsiyani shakllantirish; ijtimoiy moslashuv, iqtisodiy ijodkorlik va tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, kasbiy harakatchanlikni rivojlantirish zarur.

Tadbirkorlik asoslarini o‘qitish iqtisodiy jarayonlar va hodisalarni eng ob‘ektiv va maqsadga muvofiq ravishda ochib berishga, keyinchalik kundalik hayotda amaliy qo‘llash uchun iqtisodiy bilim va ko‘nikmalarni to‘liq o‘zlashtirishga, tadbirkorning tashkilotchilik, xushmuomalalik, samaradorlik, maqsadga muvofiqlik va boshqalar kabi fazilatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Maktabda yuqori sinf o‘quvchilari shaxsni shakllantirishning yakuniy bosqichidir, chunki bu davrda kognitiv qiziqishlarning (kognitiv inglizcha cognize – bilmoq, anglamoq, tushunmoq ma‘nolarini anglatadi) rivojlanishi shu darajaga yetadiki, o‘rta maktab o‘quvchilari kattalarning aqliy ishlarining barcha turlarini, shu jumladan eng murakkablarini bajarishga deyarli tayyor. Kognitiv jarayonlar jarayonida o‘rta maktab o‘quvchilariga jiddiy mantiqiy xulosalar chiqarish, murakkab nazariy fikrlash va umumiy farazlarni chiqarish imkonini beradigan fazilatlar olinadi.

Mamlakatimizda ro‘y berayotgan jadal o‘zgarishlar yosh avlodni o‘z tanlovini qilishga, hamma narsani shaxsan boshqarishga va mustaqil pozitsiyalarni egallashga undaydi. Zamonaviy o‘g‘il-qizlar dunyoga, ayniqsa axloqiy va axloqiy xarakterdagi muammolarga yanada ochiq, erkin va dadil qarashlari bilan ajralib turadi.

Maktab o‘quvchilarining zarur ijtimoiy-psixologik rivojlanishining umumiy natijalari quyidagicha belgiladi:

Birinchidan, mehnatga bo‘lgan ehtiyoj va qobiliyatni rivojlantirishi kerak, bu unga kelajakda kasblardan birini egallashga imkon beradi, keyin esa o‘z ishini tashkil qiladi va kerak bo‘lganda uni yaxshilaydi.

Ikkinchidan, u dunyoqarashning asoslarini, shaxsning axloqiy va fuqarolik fazilatlarini, ilmiy, badiiy, huquqiy, diniy kabi ijtimoiy ong shakllariga yo‘naltirilganligini, ushbu ong shakllarining mafkuraviy tamoyillari va talablariga muvofiq amalda harakat qilish qobiliyatini shakllantirgan bo‘lishi kerak.

Uchinchidan, turli guruhlarda, ularda o‘rnatilgan munosabatlar me‘yorlariga rioya qilgan holda muloqot qila olishi kerak.

Shunday qilib, kasb tanlash arafasida turgan yuqori sinf maktab o‘quvchilarining hayot rejalari va qadriyat yo‘nalishlari ularning qiziqishlari va niyatlari bilan keskin farq qiladi — har bir kishi hayotda munosib o‘rin egallashni, qiziqarli ish topishni, yaxshi pul topishni, baxtli oilaga ega bo‘lishni xohlaydi. So‘nggi yillarda mamlakatda boshqaruvning yangi iqtisodiy sharoitlariga o‘tish yoshlarni doimo tashvishga solib kelayotgan masalaning dolzarbligini yanada oshirdi: yaxshi kasb-bu o‘z qobiliyatingizni ro‘yobga chiqaradigan va yaxshi pul topadigan kasb.

Shunday qilib, tadbirkorlik faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda yuqori sinf o‘quvchilarida shaxsiy iqtisodiy fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish hamda ularning jismoniy rivojlanishini va aqliy qobiliyatlarini shakllantirish zarur deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining 02.05.2012 yildagi O‘RQ-328-son «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonuni.

2.O‘zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlar faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonuni //O‘zbekiston Respublikasi banklari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qonunchilik hujjatlari to‘plami. – T.:«O‘zbekiston», 2002. 46–72-betlar.

3.O‘zbekiston Respublikasi «Xususiy korxonalar to‘g‘risida»gi qonuni – T.: «Adolat», 2005. 107-114-b.

4. M.R.Boltabaev, M.S.Qosimova. Kichik biznes va tadbirkorlik. – T.: NOSHIR, 2011.